

EL LLENGUATGE DE LES CAMPANES A LA GARROTXA

Xavier Pallàs Mariani

LAUDO DEUM VERUM,
PLEBEM VOVO,
CONGREGO CLERUM,
DEFUNCTOS PLORO,
NIMBUM FUGO,
FESTA DECORO
(‘Lloo el Déu veritable,
crido el poble,
congrego el clergat,
ploro els difunts,
allunyo els núvols,
embelleixo les festes’)

Aquesta inscripció de la campana major de l'església de Sant Pere de Mieres —o alguna de les seves variants— és habitual trobar-la a les campanes del nostre país. Amb aquestes paraules, ella mateixa ens recorda de manera molt il·lustrativa els usos i les funcions que se li atribueixen. En primer lloc, com a objecte sagrat que és, serveix per a lloar Déu i fer arribar, mitjançant el seu so, les pregàries a la divinitat. En segon lloc, regula el pas del temps, marcant els moments de treball i els d'oració, congrega el clergat i avisa els fidels per a la litúrgia. Amb la seva veu també anuncia els esdeveniments del poble i alerta dels perills. Fins i tot se li ha donat el poder exorcista d'allunyar les tempestes i foragitar el maligne. Antigament, el so de les campanes era omnipresent i constituïa un dels elements més importants del paisatge sonor dels nostres pobles. Cada esdeveniment tenia el seu propi toc, que la gent identificava i entenia. El seu so creava un sentiment de comunitat i alhora esdevenia un mitjà de control i poder per part de les autoritats civils i eclesiàstiques. Les campanes han estat el mitjà de comunicació més important durant segles i el seu so era molt respectat per tots els membres de la societat. Encara ara les persones grans quan senten tocar les campanes a deshora o per una persona aliena ho consideren una greu intromissió en el seu entorn social i comunitari.

Evidentment els canvis socials i l'aparició de nous mitjans de comu-

nicació han relegat les campanes a un paper molt secundari en la transmissió de la informació. Aquest procés ha anat acompanyat de la progressiva desaparició dels campaners i, amb ells, de la consegüent pèrdua de tècniques tradicionals de tocar i de la riquesa etnològica que representen els tocs manuals de campana. La preocupació per la deperició d'aquest patrimoni ha motivat que el passat 24 d'octubre del 2017 la Generalitat de Catalunya declarés els tocs de campana Element Festiu Patrimonial d'Interès Nacional. A escala europea també hi ha un moviment de conscienciació per a protegir els tocs manuals i s'està treballant per aconseguir la declaració de Patrimoni Immaterial Cultural de l'UNESCO.

A la comarca de la Garrotxa ja no queda cap campaner que toqui manualment les campanes de manera periòdica. Tot i això, el so de les campanes continua present a la majoria de pobles gràcies a l'electrificació dels mecanismes. És habitual que els campaners parroquials tinguin programat el toc de les hores i el d'oració (matí, migdia i vespre). També, en dates assenyalades és possible activar les campanes per fer el repic de festa, el toc de missa o anunciar els funerals. Ara bé, tot i que les campanes no han emmudit, ara els seus tocs són més simples i uniformitzats, i han perdut així la seva riquesa musical i etnològica. Per al toc d'oració s'acostumen a fer tres sèries de tres batallades amb una campana aguda i seguidament nou, divuit o trenta-tres, depenent del poble, amb una de greu; el de festa consisteix en un repic amb totes les campanes; el de missa és una sèrie indeterminada de batallades ràpides a la campana més grossa, i per al de difunts es fan batallades molt espaiades amb tres campanes o amb les campanes de què disposi el campanar.

Fins a la Guerra Civil de 1936-1939, la majoria de campaners par-

roquials tenien quatre campanes, dues de grosses i dues de petites, que els campaners tocaven des de la sala de campanes. D'aquesta manera podien interpretar amb precisió els diferents tocs utilitzant diverses tècniques i mecanismes. Val a dir que, en molts campanars, les cordes per a accionar els mecanismes arribaven fins al peu del campanar. Així el campaner podia fer els tocs més simples sense necessitat de pujar i baixar les sempre feixugues escales dels cloquers. Les tècniques utilitzades a la Garrotxa per a fer sonar les campanes eren:

- *Fer batallades*: amb la campana fixa, colpejar-la amb el batall mitjançant una corda. Quan es tocava des del peu del campanar, el batall s'enganxava a la corda de la palanca. Així el campaner podia moure el batall estirant la corda. Aquesta tècnica permetia controlar molt el so i tocar la campana amb precisió un nombre determinat de vegades.
- *Tritllo*: fer sonar una o més campanes colpejant-les rítmicament amb el batall mitjançant una corda creant un toc alegre i festiu. Era habitual que es fes amb les campanes més agudes. Quan es feia el tritllo major s'hi afegien les greus, bogant-les o fent batallades.
- *Bogar*: balancejar la campana estirant la corda de la palanca per tal que giri per l'eix del jou i, amb aquest moviment, el batall colpegi el vas de la campana.
- *Assureu o alçar*: deixar la campana immòbil cap per avall. Amb aquesta tècnica es parava el so de la campana, que només tornava a sonar quan es reprenia el moviment. Per a aconseguir-ho s'havia de bogar fins que girés 360 graus, però sense superar mai aquesta rotació. El moviment quedava interromput quan la palanca quedava recolzada en el topall. Per a poder alçar la campana era molt

important que el jou estigués contrapesat correctament.

- Fer passades*: quan la campana està alçada, tornar-la a posar en moviment fent-la girar 360 graus i que quedi de nou en repòs. A cada passada el batall colpeja el vas de la campana una vegada. Aquesta tècnica s'utilitzava quan es volia fer sonar la campana amb tocs espaiats.
- Deixar anar*: quan la campana està alçada, tornar-la a posar en moviment deixant que bogui per ella sola fins que s'aturi.

Els campaners aprenien aquestes tècniques i els diferents tocs dels seus predecessors. El coneixement es transmetia de manera oral i per imitació. Rarament quedaven fixats de forma escrita. A l'església parroquial de Sant Esteve d'Olot hi han uns grafitos al cancell de la porta del campanar on hi ha anotat el nombre de batallades que ha de fer el campaner en diferents tocs. Aquest, però, és un cas aïllat que no trobem en cap més campanar de la Garrotxa. També, de la mateixa església olotina es conserven tres consuetes o ordenances de campaner datades dels anys 1742, 1824 i 1828.¹ La pèrdua de memòria oral, conseqüència de la desaparició dels campaners, ha con-

vertit aquests documents en la font d'informació més important per a conèixer en quines ocasions es toquen les campanes i com s'interpreten els diferents tocs a la comarca de la Garrotxa. No es tracta de partitures musicals, sinó d'una descripció escrita on es detalla per a cada toc la durada i hora en què s'ha d'interpretar, quines campanes han de sonar i amb quina tècnica s'han de tocar. Aquest grau de concreció deixava espai per a la creativitat del campaner, que podia mostrar la seva vàlua amb ritmes més o menys elaborats. Evidentment, els tocs variaven a cada poble i fins i tot a cada campanar. Però l'essència del toc, el que permetia reconèixer el missatge, era similar arreu. Així doncs, les consuetes de Sant Esteve poden servir de punt de partida a l'hora de recuperar els tocs manuals de qualsevol campanar de la comarca.

ELS TOCS DE CAMPANA DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT ESTEVE D'OLOT

La relació de tocs que es detallen a continuació són extrets de les *Orde-*

nances de campaner redactades l'any 1828 pel Rvd. Ignasi Parella, prevere i organista de l'església de Sant Esteve d'Olot.² El document fou aprovat el mes d'octubre d'aquell mateix any per l'Ajuntament d'Olot i els Obrers de Sant Esteve. Aquesta consuetud, en ser la més recent de les tres existents, és la que descriu de la manera més semblant possible quin era el llenguatge de les campanes a la ciutat d'Olot abans de la mecanització dels campaners i l'oblit dels tocs tradicionals.

El 1828 el campanar disposava de sis campanes, les dues del rellotge, ubicades a l'estructura metàl·lica del terrat del campanar, i quatre de litúrgiques a la sala de campanes, que de major a menor eren anomenades: grossa, mitjana, nova i xica.

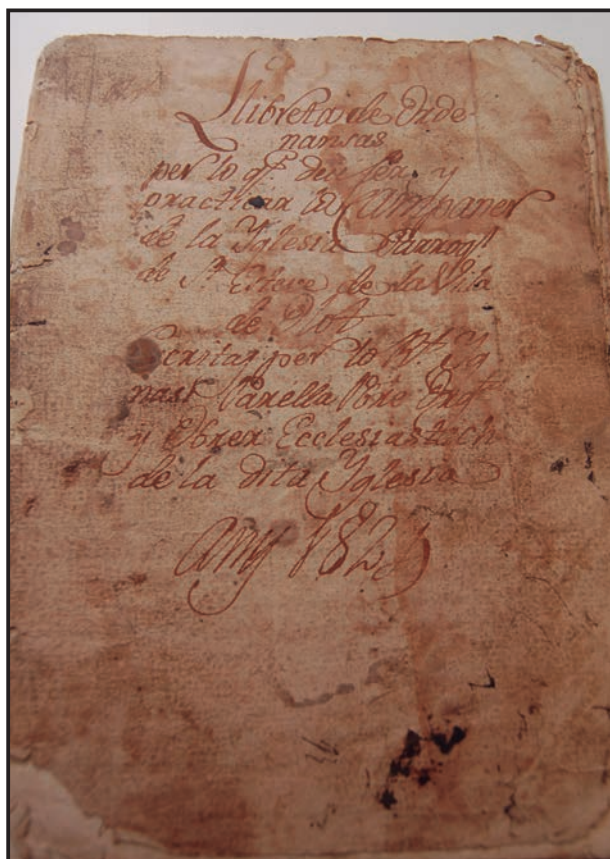
Tocs religiosos diaris

TOC D'ORACIÓ

Aquest toc indicava les oracions diàries del matí, del migdia i del vespre. Popularment era conegut com l'Àngelus, nom que provenia de la pregària que es resava en llatí: «*Angelus Domini nuntiavit Mariae...*». S'alçava la campana xica i seguidament es feien nou batallades pausa-

XAVIER PALLAS

XAVIER PALLAS

Ordenances del campaner de l'any 1828 al Llibre de memòries de l'Obra de Sant Esteve, 1770-1853.

Llibreta d'ordenances del campaner de Sant Esteve d'Olot de l'any 1824.

des amb la grossa. Al matí es tocava mitja hora després de l'alba; al migdia a les 12 o quan acabava l'ofici i al vespre un quart després d'haver començat l'oració mental o, en cas que hi hagués sermó, quan aquest acabés. Seguidament es tocava a festa o funeral per anunciar les funcions religioses de l'endemà.

PARE NOSTRE DE LES ÀNIMES

Amb aquest toc es cridava a la pregària del parenostre per les ànimes dels familiars difunts. Es tocava des de la capella de Santa Llúcia de la mateixa manera que l'Àngelus amb l'única diferència que s'alçava la campana nova en comptes de la xica. El toc coincidia amb el tancament de les portes de les muralles i, per tant, un avís per als que encara no havien entrat a la vila. De Tots Sants (1 de novembre) a Pasqua de Resurrecció es feia a les vuit del vespre; de Pasqua de Resurrecció a Santa Creu (3 de maig) a dos quarts de nou; del 3 de maig a Santa Creu de setembre (14 de setembre) a les nou, i de Santa Creu de setembre a Tots Sants tornava a ser a dos quarts de nou.

MISSA CONVENTUAL

Per anunciar la missa diària en la qual participava tota la comunitat es tocava la campana mitjana durant tres minuts un quart abans de l'entrada dels preveres al cor.

Tocs litúrgics de les hores canòniques

La comunitat de preveres de Sant Esteve d'Olot seguia la litúrgia de les hores canòniques de la mateixa manera que els monestirs i els convents. La pregària de les matines, les laudes, la prima, tèrcia, la sexta, la nona, les vespres i les completes servien per a dividir i organitzar el dia. Algunes d'elles s'anunciaven diàriament a toc de campana i eren també una referència temporal per a tota la població. A la consuetud del 1828 hi han indicats els següents tocs:

PRIMA

La Prima era la primera de les hores canòniques menors. Antigament es feia una hora després de l'alba i més tard quedà estandarditzat a les sis del matí. El toc s'iniciava mitja hora abans, és a dir, a dos quarts de sis. Durant el primer quart d'hora es tocava la campana xica fent passades

seguides i durant el segon quart d'hora es feia el mateix amb la mitjana. Quan era l'hora en punt es feien tres o quatre passades més i es deixava anar la campana. Seguidament s'anunciava el funeral que tindria lloc aquell dia.

VESPRES

Aquesta oració es feia a la tarda quan es ponía el sol, aproximadament a les sis. El toc començava mitja hora abans i es tocava de la mateixa manera que a prima. Quan les vespres corresponien a un dia de festa, el toc era més elaborat i variava si la festa era de primer, segon o tercer ordre.

COMPLETES

L'ofici de completes se celebrava a la primera hora de la nit, abans del descans nocturn. Només es tocaven les campanes si eren solemnes. Es feia un tritllo de 5 o 6 minuts i seguidament s'alçaven les campanes per ordre i es deixaven anar totes juntes. L'operació durava mig quart aproximadament. Durant la quaresma el toc variava i només es feien passades amb la campana nova (excepte el diumenge que el toc era l'habitual).

Tocs solemnes o de festa

Els dies de festa del calendari litúrgic i del santoral es feien tocs més complexos, més llargs i amb un major nombre de campanes. Segons la solemnitat de la festa se'n distingien tres categories: festes principals o de primer ordre, festes de segon ordre i festes de tercer ordre o de confraries.

FESTES PRINCIPALS

O DE PRIMER ORDRE

La celebració de qualsevol festivitat s'iniciava a la vigília amb el toc de les vespres. Aquest toc durava mitja hora. Durant el primer quart es feien tres tritllos d'uns 3 o 4 minuts cadascun i seguidament es feia el tritllo major, és a dir, mentre es tritllevaven les dues campanes petites es feien bogar les grosses amb passades ràpides, cada una per separat. En el moment en què s'iniciava el segon quart s'aturava el tritllo i es deixava anar primer la campana grossa i després la mitjana. Seguidament s'alçava la campana nova i finalment la xica, fent passades ràpides fins a l'hora de començar les vespres, moment en què es deixaven anar totes dues per

ordre. Per acabar, es tornaven a alçar totes les campanes començant per la grossa i es deixaven anar totes juntes.

El dia de la festa es tocaven les matines i la prima de la mateixa manera que a les vespres del dia anterior. Si les matines eren solemnes també es tocava a *Te Deum*. El toc consistia a alçar les dues campanes grosses i, alternant-les, es feien 10 o 12 passades amb cada una. Seguidament es feia el mateix amb les petites i finalment es deixaven anar totes juntes. Per la missa conventual dels dies de festa, a diferència de la diària, no es tocava un quart abans sinó en el moment en què la comunitat entrava al cor. S'alçaven totes les campanes i es deixaven anar. Seguidament es feien tres tritllos. Per les vespres del mateix dia de la festa el toc era més simple que a la vigília i només es tocaven els tres tritllos i el tritllo major durant el primer quart. El toc acabava deixant anar les dues campanes grosses per ordre.

FESTES DE SEGON ORDRE I TERCERS DIUMENGES

Els tocs de campanes de les festes amb menys solemnitat o dels tercers diumenges de mes eren iguals que a les festes de primer ordre, excepte els de les vespres de la vigília i els de la prima. En ambdós casos el toc també durava mitja hora i s'iniciava amb els tres tritllos de 3 o 4 minuts cadascun. Ara bé, en comptes de fer el tritllo major només es feien passades amb les dues campanes grosses durant el primer quart. Durant el segon es deixaven anar i seguidament s'alçaven les petites, fent-hi passades fins a l'hora d'iniciar la funció religiosa. Quan aquesta començava es deixaven anar i seguidament s'alçaven altra vegada totes les campanes per ordre i es deixaven anar totes juntes.

FESTES DE TERCER ORDRE

I DE CONFRARIES

Les festes de tercer ordre corresponien als dies que, tot i no ser una festa principal, era obligatori anar a missa. Les festes de les confraries també tenien aquesta categoria. La diferència en els tocs de campanes també corresponia a les vespres de la vigília i a la prima. En aquest cas només es feia un tritllo de 3 o 4 minuts i la resta de la mitja hora que durava el toc únicament es bogava la campana mitjana. El toc finalitzava alçant

totes les campanes i deixant-les anar juntes. Si la festa era d'una confraria en comptes de fer un únic tritllo se'n feien tres, però la resta del toc era de la mateixa manera.

Altres tocs religiosos

TOC DE PRÈDICA I DOCTRINA

Per fer el toc de prèdica, tant si el sermó es feia durant l'ofici com si

la comitiva havia entrat dins l'edifici. Seguidament es tocava a prèdica. Aquest tipus de toc també es feia per les processons del dia de la Candelera, del Ram i per la publicació de butlles.

Processons dels tercers diumenges

La diferència amb les processons del primer diumenge era que no es començava a tocar fins que s'havia acabat el Credo de l'ofici.

ràpids i alegres. Amb una cadència més lenta i solemne es feia pel combregar de les persones malaltes, l'extremunció i per anunciar una defunció.

Baptisme

El toc de baptisme no està descrit a la consuetud del 1828. Segons el testimoni oral de diverses persones de la comarca⁴ es feia tritllejant amb un ritme ràpid i alegre les campanes petites, és a dir, les més agudes. Era costum que els padrins del baptisme donessin una propina al campaner, que tocava més o menys segons la seva generositat. Alguns padrins aprofitaven l'ocasió per a fer ostentació de la seva riquesa i per això la consuetud de Sant Esteve regulava el que podia cobrar el campaner i limitava la durada del toc:

Per cada Bateig que tocará â tritllo lo dit Campanér, no pot demanár mes de una pesseta y mitja, la una pesseta per la Obra, y la mitja per son treball, pero si li donan los padrins dos, ô mes pessetes, extreta la pesseta de la Obra (de la que [h]aurá de donár compte al Rt. Obrer quan anirá â cobrar la mesada) tot lo restant será seu. Sols se li permetrán fer sinch ô sis tritllos per cada un.

Matrimoni

Aquest toc tampoc no està descrit a la consuetud del 1828. Molt probablement era molt semblant al del bateig, fent repicar les campanes amb tocs festius que duraven més o menys segons la propina que rebia el campaner dels nuvis i els padrins.⁵

Combregar o viàtic

Quan els malalts no podien assistir a la missa era costum portar-los la comunió a casa. Els capellans s'hi desplaçaven acompanyats de la creu processional i d'un escolà que feia sonar una campaneta. Des del campanar de l'església s'anunciava la processó i es donava informació sobre el malalt. Si era un home es tocaven tres batallades amb la campana nova i dues si era una dona. A continuació s'alçava la campana grossa i es feien passades tocant més o menys estona segons la classe de combregar. Si era general major es tocava durant un quart d'hora, si

DANIEL VILARRÚBIAS

Sala de campanes del campanar de Sant Esteve d'Olot.

no, es feien tres batallades amb la campana grossa, després dues i finalment una. Per tocar a doctrina es feia el mateix però amb la campana nova.

PROCESSIONS

Hi havia diversos tipus de processó segons el dia que se celebrava i el motiu: processons del primer diumenge, del tercer, processons generals i de prèdica.

Processons dels primers diumenges

Després d'haver tocat per a l'entrada a hores o a ofici s'anava fent algun tritllo fins que la processó sortia de l'església. En el moment en què la persona que feia de talaia avisava que la processó sortia de l'església, el campaner alçava la campana grossa i anava fent passades³ fins que ja no es veia la comitiva des del campanar. Es reprenia el toc fent tritllos quan des del campanar es tornava a veure la creu i els gonfanons que tornaven cap a l'església. El toc no parava fins que tota

Processons generals

Es feien a la tarda. El toc començava un quart després d'haver acabat les vespres. S'anaven fent tritllos reposant de tant en tant fins que la processó estava a punt per sortir. En el moment en què sortia es feia el tritllo major bogant les campanes grosses i es tocava fins que ja no es veia la comitiva des del campanar. Es reprenia el toc quan es tornava a veure i es mantenia fins que tothom tornava a ser dins l'església.

Processons de pregària

Si la processó era per tota la població es bogava la campana grossa, si només era per la comunitat de preveres es feia amb la mitjana.

TOCS RITUALS

A part de l'Eucaristia, també es feien sonar les campanes durant la celebració d'altres rituals religiosos. Es tocava pels sagraments del baptisme i el matrimoni amb tocs

era mitjà o menor la durada disminuïa proporcionalment. Finalment s'informava del nombre de capellans que hi assistien amb el mateix nombre de batallades amb la campana nova. Era habitual que fossin set, nou, dotze o quinze. Per acabar, després d'una petita pausa, es feien 4 batallades ràpides si el combregar era dins la ciutat i 5 si era a pagès.

Si el combregar era a la nit, no es bogaven les campanes, únicament s'assenyalava si era home o dona amb la campana mitjana i es feien 30 batallades amb la grossa. Per acabar, també amb la campana grossa, es feien tantes batallades com capellans assistents.

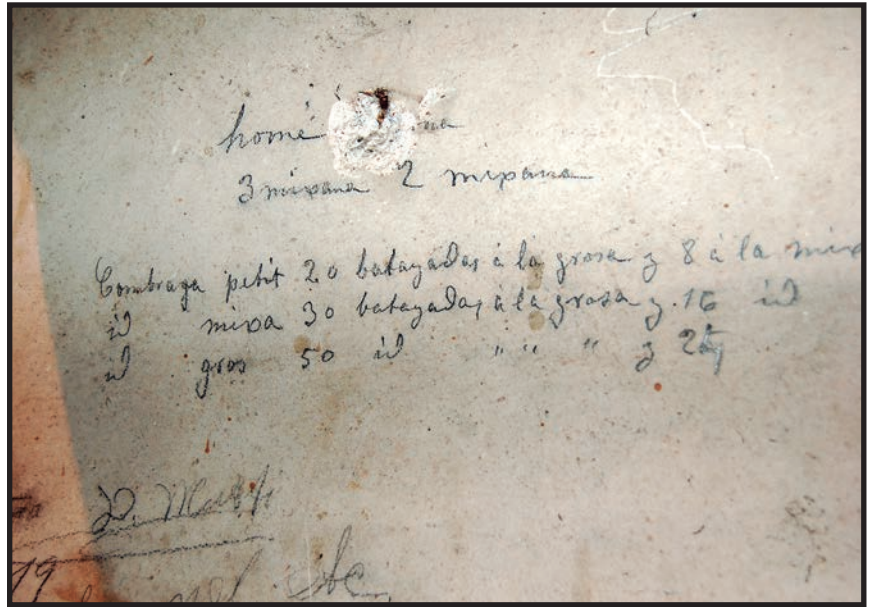
Si el combregar era pels reverents comunitaris, tant si era de dia com de nit, es feien les 3 batallades amb la campana mitjana per assenyalar que era un home i s'alçava la campana grossa fent passades durant un quart d'hora. Seguidament es feien 36 batallades amb la campana mitjana. Al cap d'una estona es començaven a fer batallades amb la campana grossa (dues o tres per minut) fins que el viàtic tornava de la casa del malalt i entrava dins l'església.

Extremunció

L'extremunció és el sagrament amb el qual el capellà ungeix amb l'oli sagrat els malalts en perill de mort. S'anunciava des del campanar amb 40 o 50 batallades amb la campana xica. Seguidament es feien batallades lentes amb la campana nova segons el nombre de capellans que hi assistien. Si el nombre passava de 15, es feia amb la campana mitjana.

Difunts

El campaner havia de tocar a difunts de seguida que l'avisaven d'una defunció. Si el mort era un home feia el toc tres vegades bogant les campanes grosses juntes i si era una dona només dues. Cada toc durava en funció dels capellans que assistien al funeral: si eren 15, tocava durant 8 minuts; si eren 12, ho feia durant 6 minuts; si eren 9, 4 minuts; si eren 7, 3 minuts; i si eren 5 capellans només durant 2 minuts. Entre toc i toc es feia una petita pausa. El toc es repetia després de l'oració del vespre, però només una vegada. Al mateix dia del funeral es tornava a tocar després de prima, tres vegades pels homes i dues per les dones. Un quart abans del funeral es feien

Grafitis al cancell de la porta del campanar de Sant Esteve amb indicacions pel campaner.

tres o quatre passades amb totes les campanes i es deixaven alçades. Si la cerimònia es feia a la mateixa església de Sant Esteve es deixaven anar quan el cadàver entrava al temple. Si l'enterrament es feia a una altra església de la vila només es feia el toc d'un quart abans. Tampoc no es deixaven anar si hi havia honres o cos present, ja que el difunt ja es trobava a l'interior de l'edifici.

Albat

Quan es moria una criatura abans de tenir ús de raó s'anunciava amb un toc diferent del de difunts. Amb les dues campanes petites es feien tres tritllos si era un nen i dos si era una nena. La durada era proporcional a la classe de funeral, més llargs si eren generals majors i més curts si eren mitjans o menors. Si a la cerimònia hi assistien més de set preveres es feia el tritllo major, és a dir, fent bogar també les campanes grosses. Si eren albat senzills el campaner podia tocar des de la capella de Santa Llúcia. El toc s'havia de fer de seguida que s'avisava de la defunció i el mateix dia després de prima. També es feia un tritllo un quart abans d'anar a buscar l'albat a casa seva i un altre en el moment en què entrava a l'església.

Tocs civils

TOCS HORARIS

La invenció dels rellotges mecànics va representar un canvi molt important en l'organització tem-

poral. El dia va deixar de dividir-se en hores canòniques que anaven variant en funció del Sol per fer-ho en vint-i-quatre parts iguals. Val a dir que aquest canvi es va anar fent progressivament, ja que adquirir un rellotge comportava un cost molt elevat per a la població. El primer rellotge documentat a la Garrotxa és el de Sant Esteve d'en Bas, datat del 1551.⁶ A Olot sabem que l'any 1557 ja n'hi havia un a l'església de Sant Esteve, ja que el fonedor Antoni Colls fabrica la campana de les hores.⁷ També se'n col·locà un a Santa Maria de Santa Pau l'any 1596.⁸ Els rellotges emetien senyals acústics, ja que accionaven uns martells de gravetat que feien sonar les campanes. Aquestes se solien col·locar al terrat del campanar i no dins la sala de campanes. En ser campanes civils no consagrades no es podien posar a l'interior de l'església.

TOC DE MAL TEMPS

Hi havia la creença que amb aquest toc de campana s'esvaïen els temporals que podien malmetre les collites o causar desperfectes amb la pedregada i els llamps. Aquest costum té el seu origen en els rituals pagans precristians i fou assimilat pel catolicisme. Es creia que fent soroll s'espantaven els esperits malignes que provocaven les tempestes. Es feien batallades amb les dues campanes grosses. Com més gros era el temporal i més perill de pedregada més fort i ràpid tocava el

campaner. En sentir aquest toc, els capellans agafaven la sagrada forma del sagrari i la posaven a la custòdia. Seguidament es dirigien al comunitador per beneir la tempesta i demanar a Déu que deixés de pedregar. Si la tempesta no amainava s'havien d'alçar totes les campanes, deixant-les en silenci absolut, fins que hagués passat el temporal.

Aquest toc, que al segle XXI ens pot semblar anecdòtic o una superstició d'ambients rurals molt tancats, va tenir una gran importància per a tota la societat durant segles. L'any 1368 el bisbe de Girona manà als clergues de Sant Vicenç de Maià de Montcal que cada dia, entre sexta i nona, toquessin la campana per tal que els habitants del poble resessin tres parenostres i tres avemaries per demanar la protecció contra la pedregada i la tempesta. A tots els qui diguessin les oracions se'ls concedien 40 dies d'indulgència.⁹ Un altre exemple el trobem en el contracte de cessió dels terrenys per a construir el convent del Carme d'Olot l'any 1565, on una de les clàusules obligava als carmelites (Paluzie, 1860):

Que tota hora y quant tronará, ho y haura senyal de mal temps que hajan â tocar una campana, o moltes campanas, tant quant lo tro, o senyal de mal temps durará.¹⁰

La transcendència del toc va portar l'any 1648 que alguns pagesos es neguessin a pagar la seva contribució de blat i fajol a l'Obra de Sant Esteve, ja que no s'havia tocat a mal temps.¹¹ Ja entrat el segle XX la campanera de Sant Bartomeu del Mallol va morir en caure-li un llamp quan estava tocant per amainar la tempesta.¹²

TOC DE FOC

Aquest toc es feia per avisar d'un incendi. Es feien batallades ràpides amb les dues campanes grosses i no es parava de tocar fins que el foc estava controlat. L'objectiu era mobilitzar la població per tal que tothom ajudés a apagar-lo. Una notícia apareguda a la revista *La Veu de l'Empordà* que informava d'un incendi al mas Can Posades de Beuda l'any 1913 ens serveix de clar exemple per a comprendre la importància de les campanes com a mitjà de comunicació en moments de perill:

Avisats els vehins, ab escopetades y a toch de campana, n'hi acudiren una trentena de totes les cases pròximes, logrant apagar el foch al cap d'una hora y mitja, escampant los brasas després de ben remullades ab moltes samals d'aigua.¹³

TOC DE SOMETENT

El sometent era una organització paramilitar d'autoprotecció civil separada de l'exèrcit per a la defensa pròpia i de la terra en temps de conflictes bèl·lics o per la presència de bandolers i pirates. Aquesta milícia era cridada amb el so de corns o campanes, és a dir, amb *so metent*. El seu origen va tenir lloc a l'època medieval i al llarg de la història va ser suprimit i restablert diverses vegades a Catalunya. Tot i que estan documentades diverses ocasions en les quals es va tocar a sometent des del campanar de Sant Esteve d'Olot,¹⁴ cap de les consuetes no detalla com es feien sonar les campanes per a aquest fi. El toc el trobem detallat a l'acta d'una reunió del Sometent de Capsec (Vall de Bianya) l'any 1909. Aquest document és molt interessant per a conèixer el funcionament i l'organització a toc de campana de la milícia civil.

Els cabos, sub cabos y individus del Sometent de Capsec juntament ab el Sr. Batlle, tingueren el dia 8 del corrent mes [agost de 1909] una reunió en la que s'acordá lo següent:

1r. El toch de campanes a sometent per lladres, serà tocar batayades de cinch en cinch ab dos campanes una després de l'altra, tocant ab pausa, a diferencia de tocar a foch que's fá ab tochs llarchs y ràpits.

2n. Al sentir el toch de sometent, els individus del mateix, se reuniran a casa del cabo mes aprop que tinguin ab arma y munició.

3r. Qualsevol poblé agregat al sentir el toch de sometent, hi tocará ell també pera reunir els individus y anar al poblé de referencia y, si es convenient, se telefonará als cabos dels pobles vehins la sortida del mateix.

També avisará la seva sortida, si les circumstancies hi obliguessin, la campana de Sant Miquel del Mont tocant, en la mateixa forma.¹⁵

Notes

1. Arxiu Comarcal de la Garrotxa (AC-GAX), Parròquia de Sant Esteve d'Olot: *Llibre de notes per al bon govern de la paròquia de Sant Esteve d'Olot*, f. 35v-40v; *Ordenances del campaner*, 1824, reg. 1573g; *Llibre de memòries de l'Obra de Sant Esteve*, 1770-1853, reg. 1568v, p. 103-120.

2. ACGAX: *Llibre de memòries de l'Obra de Sant Esteve*, 1770-1853, reg. 1568v, p. 103-120.

3. El document només esmenta que es toca de la manera acostumada. És per això que per a la descripció d'aquesta part del toc s'han agafat com a referència les ordenances del 1824.

4. Maria Reurell de Mieres, Joan Güell de les Preses, Francesc Aulina de la Vall de Bianya.

5. Es recomana la lectura de Jordi Torres i Sociats (2009): *A toc de campana. Com es vivia a la Catalunya rural*. Sant Vicenç de Castellet: Farell Editors (Cultura popular, 4).

6. CLARÀ, Josep (1984). «Obres d'artistes i artesans gironins del segle XVI a la Garrotxa». *Annals 1982-83*. Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, p. 71.

7. ACGAX: Llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament d'Olot, *Liber consulatus et quamplurimorum negociorum ville et universitatis Oloti*, 1546-1564, f. 260v.

8. Arxiu Diocesà de Girona (ADG): Lletres episcopals, 1596, U-299, f. 207.

9. ADG: Lletres episcopals, 1368, U-57, f. 114-115.

10. PALUZIE, Esteve (1860). «Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes...». *Apèndix documental*, núm. 44. Barcelona: p. 60-71.

11. ACGAX, Fons Ajuntament d'Olot, Obreria de Sant Esteve: *Llibre de l'Obra de Sant Esteve d'Olot 1613-1690/1770-1771*, reg. 1565v, f. 110r.

12. *El Deber. Setmanari d'Acció Catòlica*, núm. 808, any XVI. Olot: 8 juny de 1912, p. 412.

13. *La Veu de l'Empordà*, núm. 434, any XIV, època 2. Figueres: 2 de febrer de 1913, p. 3.

14. Vegeu-ne un exemple a *La Comarca. Setmanari d'Informació d'Olot*, núm. 458, any X. Olot: 7 de gener de 1922, p. 6.

15. *El Deber. Setmanari d'Acció Catòlica*, núm. 661, any XIII. Olot: 21 d'agost de 1909, p. 539.